

Daiva Litvinskaitė

University of Illinois at Chicago

Uptono Sinclairio romanas *The Jungle* (1906) lietuviškai: Vinco Daukšio vertimas *Raistas* (1908)

Nuo pirmųjų rankraštinių tekstų iki XIX amžiaus pirmos pusės didžiąją lietuvių raštijos dalį sudarė vertimai. Pirmasis pasaulietinės literatūros vertimas – Ezo-po pasakėčios – pasirodė 1706 metais. Jį paskatino lingvistinė polemika, kilusi XVIII amžiaus pradžioje tarp Mažosios Lietuvos kunigų. Kazimiero Ambraso-Sasnavos duomenimis, XVIII amžiuje grožinės literatūros pradėta versti daugiau. Tik XIX amžiaus paskutiniais dviem dešimtmečiais ir XX amžiaus pradžioje juntamas šuolis: „vertimų pasirodė kur kas daugiau nei per pusantro šimto metų nuo pirmosios pasaulietinio turinio knygos pasirodymo“¹.

Iš anglų kalbos į lietuvių iki 1904 metų išverstų kūrinių pavyko rasti nedaug – apie 10. Galbūt jų buvo mažiau. Dauguma jų išleisti Amerikoje. Tikslų skaičių pasakyti sunku, nes nėra informacijos, ar visi tikrai versti iš anglų kalbos. Nors pirmieji pasaulietinės literatūros vertimai į lietuvių kalbą čia pasirodė XIX amžiaus aštuntajame dešimtmetyje, bet buvo verčiama vien iš lenkų ir rusų kalbų². Tik maždaug nuo 1905-ųjų vertėjai, pramokę anglų kalbos, mėgino supažindinti ne vien Amerikos, bet ir Lietuvos lietuvius su Amerikos literatūra. Iš anglų kalbos jie vertė tiek populiarias medicinos, technikos ir kitų sričių knygas, tiek žymius literatūros veikalus.

Didžiulė problema, su kuria susidūrė tuometiniai rašto darbuotojai – dar nesunorminta lietuvių kalba. Aleksa Ambrose teigimu, „nebuvo žmonių, kurių jie būtų galėję atsiklausti; nebuvo žodynų, kurių jie būtų galėję žodžių prasmę patikrinti“³. Iš tiesų 1903–1905 metais išėjo Antano Lalis dviejų dalių *Lietuviškos ir angliškos kalbų žodynas*⁴. Juo tuometiniai vertėjai jau galėjo naudotis.

1 K[azimieras] Ambrasas-Sasnavas, *Vertimo tyrinėjimai. Tradicija*, Vilnius: Mokslas, 1984, 49.

2 Vaclovas Biržiška, *Lithuanian Publications in the United States 1874–1910 / Amerikos lietuvių spauda 1874–1910*, JAV: Lituanistikos instituto leidykla, 1994, 27.

3 Aleksas Ambrose, *Chicagos lietuvių istorija 1869–1959*, Chicago (Ill.): Amerikos lietuvių istorijos draugija, 1967, 251.

4 Antanas Lalis, *Lietuviškos ir angliškos kalbų žodynas 1–2*, Chicago (Ill.): Lietuva, 1903–1905.

Apie vertimo normas Amerikos lietuvių vertimuose medžiagos rasti nepavyko, bet nesunku numanyti, jog, kaip ir Lietuvoje, tuo metu jų tebuvo tik užuomazgos. XIX amžiaus pabaiga ir XX pradžia – tai laikotarpis, kai net ir trūkstant teorinių vertimo pagrindų, jau pradėjo formuotis lietuviškų vertimų tradicijos⁵. Vertėjai gana laisvai elgėsi su tekstais: juos trumpindavo ar papildydavo, perpasakodavo, domestikuodavo – priklausomai nuo to, kokių motyvų vedami ėmėsi vertimų ir kokių rezultatų siekė.

Mokslininkų André Lefevere ir Antoine Bermano nuomone, vertimai labai svarbūs literatūros formavimosi procesui: jie praturtina bendrinę kalbą, supažindina su naujomis stilistinėmis priemonėmis, ugdo skaitytojų skonį. Kad verstinė literatūra rastų nišą šalia originaliosios ir darytų jai įtaką, svarbus kūrinių aktualumas. Jų atranka priklauso nuo įvairių konkretaus meto aplinkybių. Kita vertus, kaip teigia Lefevere, vertimai gali būti ir iki šiol vis dar tebėra laikomi grėsme kultūros identitetui („translations can be, and are still seen as a threat to the identity of a culture“)⁶. Jam antrina ir Bermanas sakydamas, jog nors ir neišvengiamai reikalingi jie būtų, kiekviena kultūra jiems priešinasi – bet koks vertimas yra tarsi įsibrovėlis į kultūrą⁷. Tad ne visiems lemta pritapti, rasti savo skaitytoją. Vienas iš tokių akivaizdžių pavyzdžių vertimų į lietuvių kalbą istorijoje – amerikiečių rašytojo Uptono Sinclairio romanas *The Jungle*.

1. UPTONO SINCLAIRIO ROMANO *THE JUNGLE* VERTIMAI. Pirmą kartą *The Jungle* pasirodė 1905 metais periodiniame žurnale *Appeal to Reason*, o 1906 kūrinys išleistas atskira knyga⁸. Tik pasirodęs romanas sukėlė didžiulį visuomenės susidomėjimą – ir ne tik Amerikoje, bet ir visame pasaulyje. Remdamasis faktais, rašytojas atskleidė Čikagos mėsos industrijos tamsiuosius užkulius, valdžios pareigūnų korupciją, politikos subtilybes ir paprasto darbininko kovą dėl būvio. Po keleto metų romanas išverstas į septyniolika kalbų, taigi buvo skaitomas visame pasaulyje⁹. 1931-aisiais jis pasiūlytas Nobelio premijai, tačiau jos negavo.

Sinclairio romanas populiarus Amerikoje iki šių dienų. *The Jungle* iš esmės yra socialistinių idėjų užtaisas, bet dėl stilistinių priemonių, literatūrinių tropų ir kandžios ironijos kūriniumi labai susidomėjo pasaulis.

Į lietuvių kalbą romanas pirmą kartą išverstas 1908 metais ir pasirodė ne vienas, bet du vertimai: Kazio Puidos *Pelkės*¹⁰, išleistos Vilniuje, ir Vinco Daukšio

5 Elena Kuosaitė, *Užsienio literatūros kūrinių vertimai į lietuvių kalbą (1880–1905)* (mokslių kandidato disertacija, rankraštis), Vilnius, 1958, 21; cit. iš Ambrasas-Sasnavas 1984, 38.

6 *Crosscultural Communication in Translation, History and Culture*, [ed.] Susan Bassnett and André Lefevere, London and New York: Pinter Publishers, 1990, 17.

7 Antoine Berman, *The Experience of the Foreign. Culture and Translation in Romantic*

Germany, transl. S. Heyvaert, Albany: State University of New York Press, 1992, 24.

8 Upton Sinclair, *The Jungle*, New York: Doubleday, Page & Co, 1906.

9 Ronald Gottesman, *Upton Sinclair. An Annotated Checklist*, Kent, Ohio: The Kent State University Press, 1973.

10 Upton Sinclair, *Pelkės*, vertė Kazys Puida, Vilnius: M. Kuktos spaustuvė, 1908.

*Raistas*¹¹, Jono Naujoko paskelbtas Čikagoje. Gana greitai, 1912 metais, Čikagoje pasirodė antrasis *Raisto* leidimas¹²; 1939-aisiais pataisytas ir papildytas *Raistas* išleidžiamas Niujorke¹³; 1948 metais Kaune išeina Antano Miluko versta, Edvardo Viskantos redaguotos *Džiunglės*¹⁴. Toks dėmesys šiam kūrinii neatsitiktinis: nedažnai lietuviams pasitaiko tapti pasaulyje garsios knygos herojais. Sinclairis juos pasirinko iš daugelio kitų etninių imigrantų grupių ir aprašė sunkų jų kūrimąsi Čikagoje. Maža to, autorius į romaną įtraukė ir šiek tiek Lietuvos realijų, lietuviškų žodžių, netgi Antano Vienažindžio sukurtos dainos posmelį; visą pirmąjį skyrių paskyrė lietuvių vestuvėms¹⁵.

Kai pasirodė pirmieji knygos vertimai, daug lietuvių jau buvo imigravusių ir dar tebeimigravo į Ameriką, tad detalus, faktais ir tikromis istorijomis paremtas Sinclairio kūrinys gana objektyviai atskleidė imigranto gyvenimą. Puidos žodžiais tariant, kiekvienas, perskaitęs šį kūrinį, turėjo susimąstyti: „ar verta eiti Amerikon, jeigu tokiomis kančiomis ir vargu įgaunamas nedidelis pelnas?“ (Sinclair 1908a, 3). Tačiau, kad ir kaip būtų keista, net esant keliems vertimams ir jų leidimams, kūrinys Lietuvoje nebuvo populiarus ir iki šiol nedaugeliui tėra žinomas. Romanas neįtrauktas nei į mokyklines, nei į universitetines programas; labai reta biblioteka Lietuvoje turi bent vieną *The Jungle* vertimą.

Knygos nepopuliarumą galėjo lemti skleidžiamos idėjos, pernelyg skirtinga ir nepažįstama kultūrinė terpė, psichologinis diskomfortas skaitant apie tautiečių nesėkmes ir kt. Neatmestina galimybė, jog vienas iš veiksnių galėjo būti prastas vertimas. Todėl šio straipsnio tikslas – įvertinti vertimą, nustatyti vertėjo požiūrį į originalą.

Tyrimo objektu pasirinkau vieną iš pirmųjų *The Jungle* vertimų – Daukšio *Raistą*. Puidos *Pelkės* (*The Jungle*) galėjo būti versta remiantis ne originaliu angliškų tekstu. Taip manyti leidžia Puidos įdėtas įvadas, kuris iš tiesų yra vokiečių *Der Sumpf* (1906) vertėjo E. Ritterio įvado vertimas. Be to, ir Puidos knygos pavadinimas galėjo būti išverstas iš vokiečių kalbos – *Der Sumpf* reiškia ‘pelkės’. Puida 1904 metais baigė Berlyno politechnikos institutą, vėliau Čeliabinske ketverius metus dirbo vokiečių kalbos dėstytoju¹⁶. Norint patvirtinti spėjimą, kad *Pelkes* Puida vertė iš vokiško vertimo, reikėtų atlikti lingvistinę tekstų analizę, bet ir šių kelių faktų užtenka įsitikinti, kad vertėjas turėjo vokišką *The Jungle* vertimą ir galėjo juo remtis.

11 Upton Sinclair, *Raistas*, vertė Vincas Daukšys, išleido Jonas Naujokas, Chicago: Lietuvos spaustuvė, 1908.

12 Upton Sinclair, *Raistas*, 2-a laida, Chicago: Lietuvos spaustuvė, 1912.

13 Upton Sinclair, *Raistas*, Brooklyn, N.Y.: Laisvė, 1939.

14 Upton Sinclair, *Džiunglės*, vertė Antanas Milukas, Kaunas: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1948.

15 Lietuviškos realijos analizuojamos knygoje: Giedrius Subačius, *Upton Sinclair: The Lithuanian Jungle – Upon the Centenary of the Jungle (1905 and 1906) by Upton Sinclair*, Amsterdam, New York: Rodopi, 2006.

16 *Lietuvių enciklopedija* 4, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1954, 371.

Daukšio ir Puidos vertimai buvo pirmieji, tad galėjo daryti įtaką vėlesniesiems. Išanalizuoti ir įvertinti visus penkis lietuviškus leidimus, palyginti pirmuosius vertimus su vėlesniaisiais, pasekti, kaip buvo keičiami perleisti kūriniai, galėtų būti platesnio darbo uždavinys. Čia analizuojamas tik 1908 metų Daukšio vertimas ir lyginamas su originalu – 1906 metų *The Jungle*¹⁷.

Anthony Pymas siūlo keturis vertimų vertinimo būdus¹⁸: 1) vertimą galima skaityti ir vertinti neatsižvelgiant į jau išverstus tekstus, bet lyginti jį su originaliais to laikotarpio, to paties žanro ar idėjos kūriniais; 2) galima lyginti skirtingus iš tos pačios kalbos išverstus tekstus; juos galima palyginti su sava šaltinio vertimo versija; 3) kai žinomas platus konkretaus vertimo kontekstas, istoriniai dokumentai, juodraščiai, paranki vertimo proceso analizė; 4) daugiausia įdirbio reikalaujantis tradicinis vertimo analizės metodas, kai vertimas lyginamas su originalu. Nors šitaip lyginant tekstus iškyla daugybė klausimų, į kuriuos ne visada įmanoma rasti atsakymus, tačiau darbo analizei čia pasirinktas būtent tradicinis metodas, leidžiantis nustatyti ne tik vertimo charakteristiką, lingvistines vertimo ypatybes, bet ir ekstralingvistinius veiksnius: vertėjo intencijas, mąstymo modelį bei darbo pobūdį.

2. VINCO DAUKŠIO RAISTAS (1908): VIENAS AR DU VERTĖJAI? Analizuojant *Raistą* dėmesį patraukė tam tikrų žodžių vartojimo ir rašybos kaita. Tekste juntami bent du žymesni tokie lūžiai – vertėjas staiga nusprendžia keisti iki tol įprastą žodžių ir formų vartoseną. Dėl to keltinas klausimas, ar romanas verstas vieno vertėjo.

Iki IX skyriaus angliškas žodis *a room* verčiamas tik atitikmeniu *ruimas*, o nuo 88 puslapio atsiranda ir iki teksto pabaigos pramaišiu taip pat vartojamas *kambarys* 94, 151, 235, 338.

Labai nevienodai vartojamas terminas *skerdyklos*. Romano pradžioje *skerdinyčia*, *pjovinyčia*, bet nuo 98 puslapio, t. y. X skyriaus, iki pat pabaigos nuosekliai rašoma *skerdyklos*. Tiesa, keliose vietose pasitaiko dar vienas sinonimas – *mėsinyčios* 85 (VIII skyrius), 131 (XIV skyrius).

Kūrinio pradžioje, neradęs *a block* 'kvartalas' atitikmens lietuvių kalboje, vertėjas abstrahavo reikšmę ir vertė *iš tolo* 9, *ne taip toli* 23, bet nuo 107 puslapio (XI skyriaus) pradėjo nuosekliai vartoti žodį *skveras* 140, 143, 172.

Nuo X skyriaus juntamas apsisprendimas kai kur keisti rašybą. Vienas ryškiausių pasikeitimų – nevartojamas brūkšnelis tarp dalelyčių,rieveiksmių,

17 *The Jungle*. Upton Sinclair, ed. Clare Virginia Eby, (A Norton Critical edition), New York, London: W. W. Norton & Company, 2003. Kad Daukšys vertė ne iš žurnale 1905 metais paskelbto romano, rodo lietuviški žodžiai ir frazės. 1905-aisiais publikuotame kūrinyje lietuviški žodžiai, jų ortografija pastebimai skiriasi nuo

vėlesnio, 1906 metų *The Jungle* leidimo. Daukšio vartojami lietuviški žodžiai ir frazės visur sutampa su 1906 metų šaltiniu. Plačiau apie tai žr. Subačius 2006, 20–22.

18 Anthony Pym, *Method in Translation History*, Manchester, UK: St Jerome Publishing, 1998, 106.

prieš postpozicines dalelytes: nuo teksto pradžios iki 98 puslapio brūkšnelis dedamas labai dažnai, tačiau nuo minėto X skyriaus – tik tam tikrais atvejais ir šio nusistatymo laikomasi iki knygos pabaigos. Palyginkime: *tai-gi* 11, 41 ir *taigi* 107, 111; *vis-gi* 12, 28 ir *visgi* 110, 125; *kai-kurios* 15, 43 ir *kai kurie* 121; *vaikai-gi* 30, *darbininkai-gi* 60 ir *rytmetyj gi* 116, *namon gi* 119; *šiek-tiek* 14, 68 ir *šiek tiek* 109, 110. Brūkšnelis išlieka vos keliais atvejais: *teip-pat* 107, 112, 128; *kai-kada* 104, 114.

Dar vienas rašybos pakeitimas – vietoj formos *sanvaitė* rašoma *savaitė*. *Savaitė* pradėta vartoti nuo 105 puslapio (XI skyriaus) ir nuosekliai taip rašyta iki galo (plg.: *sanvaitė* 16, 29, 46, 53 ir *savaitė* 105, 106, 122, 133).

Taigi pavyzdžiai rodo, kad nemažai pokyčių atsirado pradėjus IX skyrių. Nuo XVIII skyriaus juntamas dar vienas ryškesnis rašybos pokytis. Iki to skyriaus ilgoji daiktavardžio galūnė žymima *-is*, o nuo 170 puslapio nusprendžiama ją pakeisti į *-ys*: *duris* 11, 27, 32, *moteris* 13, 51, 57, *tris* 13, 14, 77 ir *durys* 170, 230, 245, *moterys* 173, 177, 179, *trys* 176, 240.

Kalbos/ortografijos ypatybė	I–VIII skyrius	IX–XI skyrius	XVIII–XXXI skyrius
<i>Ruimas/kambarys</i>	<i>ruimas</i>	<i>ruimas/kambarys</i>	<i>ruimas/kambarys</i>
Terminas <i>skerdykla</i>	<i>skerdinyčia</i>	<i>skerdykla</i>	<i>skerdykla</i>
<i>A block</i> atitikmuo	<i>iš tolo, ne taip toli</i>	<i>skoveras</i>	<i>skoveras</i>
Brūkšnelis tarp dalelių,rieveksmių	<i>tai-gi, vis-gi, kai-kurios, šiek-tiek</i>	<i>taigi, visgi, kai kurie, šiek tiek</i>	<i>taigi, visgi, kai kurie, šiek tiek</i>
<i>Savaitė</i> ortografija	<i>sanvaitė</i>	<i>savaitė</i>	<i>savaitė</i>
Daiktavardžio, skaitvardžio galūnė <i>ys</i>	<i>duris, moteris, tris</i>	<i>duris, moteris, tris</i>	<i>durys, moterys, trys</i>

1 lentelė: Žodžių vartojimo ir ortografijos kaita

Tokie pokyčiai tekste, ypač jų gausa nuo IX skyriaus, vertė suabejoti, ar tekstas verstas vieno vertėjo. Abejones išskleidė kai kurie nuosekliai vartojami ir itin dėmesį patraukiantys tropai bei individualūs kalbos vartosenos atvejai, pavyzdžiui, stipraus postūmio veiksmą žymintis ekspresyvus veiksmožodis *pykštelėti*: *pykštelėjo karietos langą* 9, *duris, kurios garsiai pykštelėjusios, užsitrenkdavo* 19, *pykštelėjo durimis* 145, *vežimėlis [...] veikia pykštelėjo* 207.

Išskaičiuodamas vienerūšius daiktus, reiškinius, veiksmus vertėjas visur prirašo „ir t. t.“, nors originale to nėra, pavyzdžiui, *raštininkaujančiais kontorose, krautuvėse ir t. t.* 16, *visokių blekinių, stiklų ir t. t.* 30, taip pat 33, 36, 47, 126, 154, 345 puslapyje. Abejoti dviejų vertėjų galimybe neleidžia ir visame kūrinyje vienodai vartojamasrieveksmis *teip* 24, 41, 89, 108, 123, 266, 321; įvardžiuotiniai įvardžiai, būdvardžiai: *tiejie* 24, 34, 135, 272, *naujiejie* 27, 273, *silpnesniejie* 218, *išsilavinusiejie* 37, 43, 65, 219, *tiemsiems* 107, *gyvenamiejie* 233, *pažįstamiejie* 267, *paprastiejie* 330. Tokias formas turi kai kurios vakarų aukštaičių šnektos ir daugelis rytų aukštai-

čių¹⁹. Daukšys buvo vakarų aukštaitis, gimęs Marijampolės rajone, Dilginės kaime, todėl tikėtina, kad tekstas ištiesai verstas jo vieno.

Tad kaip paaiškinti Daukšio leksikos ir rašybos nevienodumą? Neturint šaltinių, atspindinčių vertimo eigą, galima tik spėlioti, jog jis galbūt kūrinių vertė neištisai, aplinkybių verčiamas padėdavo darbą kuriam laikui į šalį. Per tą laiką, sparčiai kintant lietuvių bendrinės kalbos normoms, Daukšys galėjo domėtis pokyčiais ir taikytis prie jų. Nesant pakankamų lietuvių bendrinės kalbos raidos Amerikoje tyrimų, tai įvertinti sunku.

Teksto nelygumai liudytų dar vieną vertėjo darbo pobūdį – skubotumą: tikėtina, jog po kurio laiko vėl imdamasis versti Daukšys neperskaitydavo išversto kūrinio iš naujo. Kitaip gal būtų tekstą labiau suvienodinęs.

3. DAUKŠIO INTENCIJOS. Kiekvienas vertėjas sėda prie darbo su savo mintimis, subjektyviai išgyvena tekstą, interpretuoja jį, pritaiko įsivaizduojamam adresatui. Dėl to Lefevere linkęs vertėją vadinti autoritetu, nes jis gali lemti teksto pasirinkimą ir vertimo pobūdį²⁰.

Lygindama Sinclairio ir Daukšio tekstus vertime pastebėjau daug praleisto originalaus teksto. Konkrečius pavyzdžius pateiksiu vėliau, analizuodama vertimą, dabar norėčiau atkreipti dėmesį į praleidimų svyravimą kaip bendrą vertimo charakteristiką ir to priežastis. Praleidimų santykis *Raiste* nevienodas: pirmoje pusėje (I–XVI skyriai; iš viso yra XXXI skyrius) originalaus teksto neišversta daugiausia, antroje (pradedant XVI–XVII skyriumi) praleidimų gerokai mažiau, o paskutiniai keturi skyriai (XXVIII–XXXI) išverčiami labai mažai ką praleidžiant. Toks praleidimų santykis atrodo netikėtas – skubėjimas versti turėtų atsispindėti proceso pabaigoje, kai vertėjas pavargsta arba spaudžia leidyklos terminai.

Pastebima tendencija, jog dažniausiai praleidžiami vaizdingi aprašymai, literatūriniai tropai, ironiškos naratoriaus pastabos, pasvarstymai, nuomonės ir t. t. Stilistinių priemonių daugiausia pirmoje kūrinio pusėje, kur aprašomos lietuvių vestuvės, jų įsikūrimas Čikagoje, pirmieji išpūdžiai ir patirtys. Antroje romano pusėje jų daug mažiau. Paskutiniai keturi skyriai, kur politinė propaganda itin akivaizdi, meniniu požiūriu skurdoki. Kita vertus, būtent ta paskutinė kūrinio dalis galėjo būti svarbi pačiam vertėjui, todėl buvo kruopščiai verčiama.

Antroje romano pusėje, ypač paskutiniuose keturiuose skyriuose, prasideda pagrindinio romano veikėjo Jurgio Rudkaus socializmo pažinimo kelias. Jie skirti socialistinėms idėjoms skleisti. *Tarybų Lietuvos enciklopedijoje* rašoma, kad Daukšys „dalyvavo [...] Lietuvių socialistų s-gos [...] veikloje“²¹. Daukšio versto *Raisto* leidėjas Naujokas taip pat buvo socialistas, Lietuvių Socialistų Partijos narys, dalyvavo įkuriant socialistų savitrašį *Ateitis* Pitsburge²². Nepavyko rasti

19 Zigmąs Zinkevičius, *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis, 1966, 278.

20 *Crosscultural Communication in Translation, History and Culture*, 19.

21 *Tarybų Lietuvos enciklopedija* 1, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985, 399.

22 Stasius Michelsonas, *Lietuvių išėivija Amerikoje (1869–1961)*, South Boston, Massachusetts: Keleivis, 1961, 379.

medžiagos apie šių veikėjų bendradarbiavimą, bet tikriausiai buvo tartasi dėl ideologiškai jiems svarbios knygos vertimo. Tad galima prielaida, jog Sinclairio kūrinys tiek Daukšui, tiek Naujokui svarbus pirmausiai kaip socialistines idėjas, darbininkų kovą su kapitalistais atspindintis tekstas, o literatūriniai jo bruožai buvo antraeilis dalykas.

4. REFERENTINIŲ REIKŠMIŲ PERTEIKIMAS. Versdamas Daukšys surado nevienodo laipsnio ekvivalentus. Toliau aptariami trys referentinių reikšmių tipai: visiški ir daliniai referentinių reikšmių atitikmenys, referentinių reikšmių neatitikimai. Vertėjas praleido nemažai teksto, todėl pakito ir konotacinės reikšmės.

4.1. Tikrinių daiktavardžių Daukšys neadaptavo, nesistengė jų transkribuoti, tik retkarčiais prie angliško pavadinimo pridėjo lietuvišką galūnę: *Chicago* 7 – *Chicagoje* 10, *Chicago* 13, *Packingtoun* – *Packingtoun'e* 79, *Mike Scully* – *Mike Scully* 89, *Jack Duan* 160 – *Jack Duan'u* 164, *In Massachusetts* 304 – *Valstijoje Massachusetts* 327. Pasitaikė atvejų, kai vertėjas su tikriniais daiktavardžiais elgėsi kaip su bendriniais, pavyzdžiui, žinodamas angliškos pavardės reikšmę šalia dar ją ir išvertė: *Mr. Rednose* 228 – *ponas Rednose (Raudonnosis)* 240, arba išvertė upelio pavadinimą, ir šalia prirašė angliškąjį: „*Burbuliuojąs upelis*“ (*Bubbly Creek*) 90. Bet taip darė nenuosekliai, kitų panašių pavyzdžių nepastebėjo arba nesistengė išversti, pavyzdžiui, neišvertė pavardės *Skully*, nuo žodžio *skull* – ‘kaukolė’; pavardės *Bush* – ‘krūmas’, ‘brūzgnas’, ‘lapės uodega’; pavardė *Spareshanks* galėtų pamorfemiui būti išverčiama kaip ‘atsarginė dalis’. Vardai, sukurti iš bendrinių daiktavardžių, paprastai vartojami ironizuojant, siekiant atskleisti neigiamą charakterio ypatybę. Visi trys čia išvardyti veikėjai yra korumpuoti politikai. Pavardės atitinkamai atspindi jų veiklos pobūdį, todėl vertime prarasta svarbi, jų būdą ir elgesio motyvaciją atskleidžianti informacija.

Kitaip Daukšys elgėsi su lietuviškais tikriniais daiktavardžiais – originalo lietuvių vardams ir pavardėms jis buvo linkęs prisegti priesagas: *Marija Berczynskas* 11 – *Marė Berčinskaitė* 14, *Sebastijonas Szedvilas* 17 – *Sebastijonėlis Šedvilas* 19, *Elzbieta Lukoszaitė* 24 – *Elzbieta Lukošaitienė* 25. Atsižvelgdamas į kontekstą, pavardei *Berczynskas* pridėjo merginai būdingą priesagą, o vardą *Marija* pakeitė šnekamosios kalbos trumpiniu. Elzbietos, kuri buvo ištekėjusi ir turėjo keletą vaikų, pavardę Daukšys pakeitė prikabindamas moters padėtį žyminčią priesagą, o iš Sebastijono vardo padarė deminutyvą, nes romane jis vos trejų metų vaikas. Vokiškos kilmės Elzbietos vaiko vardą *Vilimas* 118 vertėjas pakeitė fonetiškai panašiu atitikmeniu *Vincentas* 118, o vardo trumpiniui *Larry* 242 surado lietuvišką atitikmenį *Laurynas* 257.

Neradęs lietuviško atitiktens kai kuriems daiktams, reiškiniams įvardyti, Daukšys juos aprašė: *She works in a canning factory* [konservų fabrike] 11 – *ji dirba prie dėjimo sutaisytos mėsos į blekines* 14; *at Durham's* 11 – *dirbant Dur-*

ham'o skerdinyčiose 14; *returns to his platform* [pakyla, scena] 12 – *grįžta ant aukščiau ištaisytos vietos muzikantams* 15; *high class* [aukštos klasės namuose] 242 – *tuluose dideliuose, geriau įtaisytuose* 257; *woman in a greasy "kimono"* 264 – *užsimetusių sunešiotu, palaidu apdangalu* 282. Ieškodamas atitikmenų vertėjas sukūrė ir naujadarų, kurie nėra įtraukti į LKŽ internetinį variantą: *dumps* [sąvartynai] 100 – *lugynai* 98, *emotions* [emocijos] 112 – *visokeriopos mąstys užeidavo* 112, *philanthropists* [filantropai] 189 – *žmognyliai* 198, *expense* [išlaidos] 119 – *nepaisant iškasčių* 120, *a cracksman* [išilaužėlis] 158 – *plaišytojas* 160, *pugilist* [boksininkas] 242 – *kumščiakovis* 257.

Tačiau didelę dalį terminų, neturinčių atitinkamų referentų lietuvių kalboje, Daukšys perkėlė į vertimą nė nesistengdamas jų adaptuoti ar paaiškinti: *in the stock-yards* [skerdyklų] *district of Chicago* 7 – „*stock-yardu*“ apskrityje Chicagoje 10; *in the Board of Aldermen* [miesto tarybos narys] 213 – *Aldermanų Taryboje* 224; *wards* [rinkimų apylinkė] *of the city* 327 – iš įvairių miesto *ward'ų* 345; *Work as a scab?* [streiklaužys] 253 – *Dirbti kaip scab'as?* 270; *the linguistic circular* [reklama] 45 – *visose kalbose išleistas cirkuliaras* 44; *great firm, the Beef Trust* [jautienos trestas] 108 – *Didelė firma – „mėsos trustas“* 106; *a superintendent* [prižiūrėtojas] 262 – *superintendentas* 280.

Čia pateikta tik maža pavyzdžių dalis. Skolinių tekste daug, skaitytojui, nepažįstančiam konteksto, jie turėjo būti nesuprantami. Iš pateiktų pavyzdžių atrodo, kad Daukšys labiau orientavosi į Amerikos lietuvių skaitytoją, o ne į Lietuvos. Juk anglų kalbos nemokančiam, nežinančiam, kaip ištarti kai kuriuos žodžius, niekada Amerikos nemačiusiam skaitytojui tekstas turėjo atrodyti svetimasis ir nesuprantamas. Lietuvai *Raistas* netiko, jis buvo domestiktuotas ne Lietuvos, bet Amerikos lietuviams.

4.2. Nerasdamas adekvataus referento lietuvių gyvenamojoje aplinkoje, Daukšys rinkosi bendresnę reikšmę: *Bologna sausages* [Bolonės dešros] 7 – *dešrų galiukus* 11; *a delicatessen store* [kulinarijos parduotuvė] 12 – *laiko valgomų daiktų parduotuvę* 15; *big packing box* [dėžė daiktams sudėti, supakuoti] 56 – *didelę medinę skrynę* 55; *half a block away* [už pusės kvartalo] 5 – *Ir iš tolo* 9; *bartender* [baro padavėjas] 8 – *alaus išnešiotojas* 12; *a bottle of liquid known as „pop“, pink-colored, ice-cold, and delicious* [putojantis gazuotas gėrimas, rausvos spalvos, ledinis ir nepaprastai skanus] 17 – *iš bonkutės kokį tai silpną gėrimą* 19.

4.3. Referentinės reikšmės neatitikimo atvejų tekste nėra labai daug, bet pasitaikantys leidžia manyti Daukšį nesupratusį referento reikšmės. Tada tekstas kai kur suskamba kurioziškai, o tai tikrai nebuvo jo sumanymas. Pavyzdžiui, *you would get nothing for your pains but a ruined evening* [vakarą] 18 – *bet tas nieko nepagelbės, nes viskas, ką turėsite, tai sugadintus vidurius* 20. Tekste kalbama apie karčemos savininkus, kurie turi pažįstamą teisme, todėl įžūliai apgaulinėja užsakovus tiekdami prastą alų už didelę kainą. Ginčas su jais, kaip rodo pavyzdys, yra beprasmiškas, tik vakaras, t. y. tuo metu vykstanti šventė, ir šventinė nuotaika

bus sugadinta. Tokiame kontekste Daukšio atitikmuo atrodo netikėtas – ginčas sugadina vidurius. Atrodo, kad vertėjas bus neįsigilinęs į kontekstą – „sugadintus vidurius“ suprato ne kaip ginčo su karčemos savininku, bet jo pagaminto prasto alaus pasekmę.

Nežinodamas kitų angliško žodžio reikšmių, Daukšys netiksliai išvertė reklaminę agitaciją: *Don't be a chump!* [mulkis] 54 – *Nebukite kaladės!* 53. Pagrindinė *chump* reikšmė yra 'pliauska', bet be jos yra dar trys: 'drūtgalis', 'filė' ir 'mulkis', 'kvailelis'. Daukšys tikriausiai vertė skubėdamas, neparinko tikslesnio atitikmens. Netikėtai nuskamba pažodžiui verčiamas organizacijos pavadinimas: *War Whoop League* [Karą palaikančiųjų lyga] 67 – *Karės Rėksnių Draugovė* 67. Kadangi niekur vertime nepaaiškino, kokia tai organizacija, reikia manyti, kad vertėjas nežinojo, jog *War Whoop League* buvo politinė Demokratų partijos organizacija, arba visai nesistengė orientuotis į Lietuvos skaitytoją. Šiam teliko spėlioti, kas tie rėksniai ir ką jie veikia kare.

Parinkęs netikslų referentinės reikšmės atitikmenį vertėjas pakeitė teksto informaciją, nutraukė tam tikrus originale užsimintus ryšius, suklaidino skaitytoją, pavyzdžiui, *Bubby on's honeymoon* [medaus mėnuo] 222 – *Brolis išvažiavo pasivažinėti* 234. Daukšiui netiksliai išvertus *honeymoon*, neaišku, ar minimasis asmuo vedęs ar ne, o nuo to priklausė jo santykiai su tėvu ir paveldėjimo reikalai.

5. PRAGMATINIŲ REIKŠMIŲ PERTEIKIMAS. Sinclairio romanas populiarius Amerikoje iki šių dienų ir dėl meninės vertės, ir dėl socialinių problemų. Jau minėta, kad panaudodamas stilistines priemones, literatūrinius tropus ir kandžią ironiją, rašytojas sukūrė pasaulį sudominusį kūrinį. Tuo tarpu Daukšys, atrodo, nevertino estetinės kūrinio pusės: teksto pradžioje, ypač pirmuose trijuose skyriuose, kur gausu literatūrinių tropų, naratoriaus išpūdžių, komentarų, vertinimų, palyginimų, juos praleido, pvz.:

a) *A charming* [žavus] *informality was one of the characteristics of this celebration* 7 – *Neprisilaikymas jokių formalistikumų buvo viena iš ypatingų žymių tosios iškilmės* 10; *His nostrils are dilated and his breath comes fast – his demons are driving him* [jo šnervės išsiplėtusios ir kvėpuoja jis greitai – jo demonai jį veja] 9 – *begrieždamas pradeda slinkti link stalų, greičiau kvėpuodamas, tarytum jį kas veja*. 12; *She wears a white shirt-waist, which represents, perhaps, half a week's labor painting cans* [baltą palaidinukę, kuri liudija galbūt pusę savaitės skardinių dažymo uždarbį] 13 – *Ji gana dailiai pasirėdžiusi* 16; *In the excitement of this masterpiece* [šio šedevro] 10 – *Užsikarščiaavęs iš priežasties tos dainos* 13; *When she opens her mouth, it is tragic* [tragiška], *but you cannot help thinking of a horse* 11 – *ir kada prasizioja, jūs nenoromis pamislįjate apie arklį* 14; *she sits gazing with the same fearful eyes of wonder* [baukščios nustebusios akys] 10 – *ji tik sėdi besidairydama nusiminusi* 13; *and stained with innumerable layers of Pakingtown smoke* [nesuskaičiuojamais Pakingtowno dūmų sluoksniais] 35 – *ir visi bjauriai aprukę* 34.

b) Kai kur vertėjas rinkosi neutralėsius atitikmenis: *would be drinking some horrible poison* [siaubingus nuodus] 18 – *Gersite koki tai chemiškai sutaisyta raugą* 20; *they go in mad career* [pašėlusią karjerą] 10 – *smarkiau pradeda reika-*

laujamą dainą 13; *turns away his wan and battered face* [išsekusį ir suvargusį veidą] 11 – *nusukęs išblyškusį veidą į šoną* 14; *The two families literally fell upon each other's necks* [tiesiog puolė vieni kitiems ant kaklo] 28 – *Dvi šeimynos sveikinosi nuoširdžiai su išsiilgimu* 28.

Praleisti ne tik ekspresyvūs vaizdingi posakiai, bet neišversti ir ilgesni, romano veikėjų charakterius apibūdinantys sakiniai: *Marija, who threatened horrid murder a hundred times a day, and would weep over the injury of a fly, seized little Sebastijonas in her arms* [Marija, kuri keliskart per dieną grasindavo žiauria žmogžudyste, o apverkdavo musę, pačiupo Sebastijonėlį] 17 – visas sakinytis praleistas 19. Dėl pragmatinių reikšmių ignoravimo charakteriai vertime tapo pilkesni, fragmentiškesni. *Raiste* prapuola viena iš svarbiausių Marijos charakterio savybių: nors dažniausiai ji vaizduojama kaip stačiokė, bet iš tiesų yra jautri ir gailestinga mergina. Todėl vertimo skaitytojas, matydamas tik vieną Marijos charakterio puosę – energingą, šiurkštą, stiprią, stačiokišką – galėjo pajusti jai antipatiją. Taip pat nežinant jos jautraus būdo, ne toks įtikinamas Marijos pasiaukojimas šeimai, kai ji atsisakė savosios laimės su muzikantu Tamošiumi Kušleika.

Vaizdinga Jurgio piršlybų detalė išversta blankiai, perteikta tik pagrindinė mintis:

but here, **without ever having spoken a word to her, with no more than the exchange of half a dozen smiles, he found himself, purple in the face with embarrassment and terror,** asking her parents to sell her to him for wife – **and offering his father's two horses he had been sent to the fair to sell**

[neištaraš jai nė žodžio, pasikeitęs ne daugiau kaip pustuziniu abipusių šyptelėjimų, jis, visas išraudęs, sumišęs ir siaubo apimtas, paprašė jos tėvų parduoti ją už žmoną, mainais siūlydamas du savo tėvo arklius, kurių buvo siūstas į turgų parduoti] 24

Štai netikėtai ji teip jam patiko iš pirmo pamatyto, kad jis tą dieną bandė merginos tėvams pirštis 25.

Vertime dingsta Jurgio charakterio impulsyvumas, užsidegimas, kuris romane vėl atgyja, mirus jo žmonai, jam pačiam įsitraukus į politinius žaidimus. Nors originale Jurgis vaizduojamas esąs lėtas, paklusnus, darbštus, bet, kaip rodo pavyzdys, taip pat ir karštakošis. Lietuviškame variante jo impulsyvaus charakterio tęstinumas ne toks aiškus: praleidus vaizdinę, charakterį apibūdinančią informaciją, atrodo, kad Jurgis vienoks Lietuvoje – tik teigiamas herojus, kitoks Amerikoje – besiblaškant, impulsyvus, nes jo charakterį keičia sunkios gyvenimo aplinkybės.

Dauguma praleidimus iliustruojančių pateiktų pavyzdžių yra iš pirmo romano skyriaus, kuriame Sinclairis įtikinamai pavaizdavo Jurgio ir Onos, pagrindinių veikėjų, vestuves. Šiame skyriuje autorius daugiausia iš visų kitų skyrių dėmesio skyrė lietuviams, jų tradicijoms, papročiams aprašyti. Kituose skyriuose praleidimų mažiau, bet mažiau ir lietuviškų akcentų, personažų aprašymo. Kyla mintis, ar negalėjo Daukšys praleisti naratoriaus vertinimo dėl subjektyvių išgyvenimų? Jis nevertė galbūt dėl to, kad jam, lietuviui, buvo skaudu matyti, jog

kitas, amerikietis, ironiškai gali vertinti lietuvi, naivų kitatautį, atlapširdį, kupiną vilčių, bet neišmanantį šalies įstatymų ir įvairiausių gudrybių. Naujokas *Raisto* prakalboje teigia, kad

nemažai buvo kalbėta ir rašyta, kaip pasirūpinti, kad pasaulė plačiau žinotų apie Lietuvių tautą [...]. Išsipildė geidimas, kad apie Lietuvių tautos butybę kiti dasižinotų, nes dabar visoje civilizuotoje pasaulėje, yvairiose kalbose, pradėjo apie lietuvius minėti²³.

Naujoko nuomone, Sinclairio knygos dėka pasaulis sužinojo apie lietuvių tautą, todėl vienas iš lietuviško vertimo išleidimo tikslų – kad lietuviai skaitytojais sužinotų, kaipgi tie lietuviai pasauliui atrodo. Gali būti, jog paskatintas šios bendraminčio ir leidėjo minties, Daukšys praleido ironišką, vertinamąjį naratoriaus žvilgsnį, bandė koreguoti lietuvių įvaizdį²⁴. Naujokui savo ruožtu galėjo rūpėti, kad jo išleistą knygą geriau pirktų lietuviai, todėl galėjo patarti Daukšiui sušvelninti tekstą²⁵.

Jau minėta anksčiau, kad Daukšys tiesiog galėjo skubėti versti ir dėmesį kreipė ne į formą, bet į turinį. Tačiau kituose skyriuose taip pat yra praleidimų, tik jų ne tiek daug, dažniau praleidžiami ilgesni aprašymai nei literatūriniai tropai. Be to, maždaug nuo XVI skyriaus juntama tendencija praleisti kuo mažiau teksto informacijos. Tad gal iš tikrųjų, Daukšys, jausdamasis autoritetingas, galėjo „neutralizuoti“ tekstą, nusišvelnindamas vertinamąjį naratoriaus žvilgsnį. Pavyzdžiui, aprašydamas nenusisekusias vestuves, autorius atkreipia dėmesį į grupę ižūlių lietuvių, kurie ne tik pasinaudoja šeiminių svetingumu, bet ir ruošiasi muštynėms. Visi jie – skerdyklų rajono gyventojai. Tokia svetimtaučio pastaba lietuvių atžvilgiu, turėtume prisipažinti, nėra lietuviui maloni. Vertime ją praleista:

There is but a scant account kept cracked heads in back of the yards, for men who have to crack the heads of animals all day seem to get into habit, and to practise on their friends, and even on their families, between times. This makes it a cause for congratulation that by modern methods a very few men can do the painfully necessary work of head-cracking for the whole of the cultures world. 21

[Už skerdyklų vyrai suknežina begalę galvų, nes per kiaurą dieną paskaldę galvijų galvas jie įprato praktikuotis su draugais, o retkarčiais ir šeimoje. Sveikintina, kad

23 Žr. Upton Sinclair 1908b, 3.

24 Čikagoje teko išgirsti vyresnių lietuvių nuomonę apie Sinclairio romane pavaizduotus herojus. Jiems nepatiko neigiamas lietuvių įvaizdis, jų nelaimės, vargai, klystkeliai ir nuosmukiai. Negalima atmesti ir minties, jog tai buvo viena iš romano nepopuliarumo Lietuvoje priežasčių. Kaip teigia Subačius, romanas „yra apie skaudžius lietuvių likimus, neišsipildžiusius jų gyvenimus Amerikoje. Lietuviai nenori blogai atrodyti pasaulyje“. Cit. iš Dalia

Cidzikaitė, „Suradau nišą ir ją užpildžiau“, *Amerikos lietuvis* 9, 2006 03 04.

25 Lefevere straipsnyje „On the Construction of Different Anne Frank“, *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*, London and New York: Routledge, 1992 kalba apie žydaitės Anne Frank, nukentėjusios nuo nacių, dienoraščio vertimą į vokiečių kalbą: vertėjas specialiai pakeitė kai kuriuos žodžius, posakius, kad neižleistų vokiečių skaitytojų ir knyga būtų perkama.

su modernių metodų pagalba iš visų pasaulio kultūrų tik maža vyrų dalis gali atlikti verkiant reikalingą galvų skaldymo darbą.]

Kaip minėta anksčiau, tolesniuose skyriuose Daukšys praleidžia įvairių aprašymų, išpūdžių, nepagrindinio naratyvo intarpų. Pavyzdžiui:

and leaping from them half a dozen columns of smoke, thick, oily, and black as night. It might have come from the center of the world, this smoke, where fires of the ages still smoulder. It came as if self-impelled, driving all before it, a perpetual explosion. It was inexhaustible; one stared, waiting to see it stop, but still the great streams rolled out. They spread in vast clouds overhead, writhing, curling; then, uniting in one giant river, they streamed away down the sky, stretching a black pall as far as the eye could reach. 27

[ir iš jų vertėsi pustuzinis tirštų, riebių ir tamsių kaip naktis dūmų stulpų. Dūmai kilo tarsi iš žemės centro, kur vis dar smilksta amžina ugnis. Jie vertėsi tarsi savaime, driekėsi į priekį kaip amžinas prasiveržimas. Jie buvo neišsenkantys; kiekvienas į juos žiūrėjo su nuostaba, laukdamas, kol jie ims nykti, bet didžiuliai srautai be paliovos veržėsi lauk. Jie sklido virš galvos kaip didžiuliai debesys, raitėsi, sukosi į kamuolius; tada, susilieję į vieną milžinišką upę, sruvo dangumi tolyn, nutįsdami kiek tik akis galėjo užmatyti juoda dūmų skraiste.]

Toks pirmasis lietuvių imigrantų išpūdis pamačius Čikagos skerdyklas Daukšio išverstas taip: *iš kurių tiršti, tamsūs dumai kamuoliais vertėsi* (p. 28). Kaip ir pastarasis pavyzdys, Daukšio praleista scena, vaizduojanti lietuvių nuostabą pirmą kartą užuodus skerdyklų kvapą (p. 27), praleista scena apie mirtin vedamus gyvulius (p. 34), praleistas žiemos aprašymas (p. 78), plieno gamyklos vaizdas (p. 197) ir kt.

Pasitaiko tokių praleidimų, kai vertėjas, tarsi taikydamasis prie konservatyvaus, katalikiško lietuviško mentaliteto, užtušavo seksualinio gyvenimo užuominas. Pavyzdžiui, švelnus erotiškumas tarp Marijos ir Tamošiaus, išreiškiamas jo smuiko melodijos nuotaikingumu, visai praleistas:

He could come and visit her, and sit in the kitchen and hold her hand, and he must manage to be content with that. **But day by day the music of Tamoszius's violin became more passionate and heart-breaking; and Marija would sit with her hands clasped and her cheeks wet and her body a-tremble, hearing in the wailing melodies the voices of unborn generations which cried out in her for life.**

[Bet diena iš dienos Tamošiaus smuiko melodija darėsi aistringesnė ir vėrė širdį. O Marija sėdėdavo sunėrusi rankas, drėgnais skruostais, virpančiu kūnu, per aimanuojančias melodijas girdėdama savyje dar negimusių kartų balsus, maldaujančius užgimimo] 103

Jis gali tankiai ateiti atlankyti ją, sėdėti virtuvėje, laikyti Marę už rankos ir užsiganėdinti tuomi 102.

Taip pat paslepiamas Jurgio povestuvinės nakties laukimas: *Now and then Jurgis gazes at her hungrily – he has long since forgotten his shyness* [retkarčiais Jurgis godžiai spokso į ją – jis jau seniai pamiršo drovumą] 22 – *Tarpais Jurgis*

pažiūri į ją nekantriai, bet dar žmonių yra 23. Vertime aliuzija dingsta, nes prieš tai kalbama apie nepasisekusį pinigų vestuvių išlaidoms padengti rinkimą, nemandagų kai kurių svečių elgesį, todėl atrodo, jog Jurgis nekantriai laukia, kada išeis žmonės, nes šventė jau sugadinta.

Gal derindamasis prie lietuviško konservatyvaus mentaliteto nutylėti panašius dalykus, o gal nenorėdamas užtrukti ties moteriškomis problemomis, Daukšys praleidžia ir Onos negalios problemas, nors teksto informacija nuo to nukentčia – skaitytojas nesužino Onos negalavimo priežasties, todėl neįtaria, kodėl ji taip greitai miršta:

and so she gave herself some one of the thousand ailments that women group under the title of "womb-trouble", and was never again a well person as long as she lived. It is difficult to convey in words all that this meant to Ona; it seemed such a slight offence, and the punishment was so out of all proportions, that neither she nor any one else ever connected the two. "Womb-trouble" to Ona did not mean a specialist's diagnosis, and a course of treatment, and perhaps an operation or two; it meant simply headaches and pains in the back, and depression and heart-sickness, and neuralgia when she had to go to work in the rain. 106

[ir taip ji įgijo vieną iš tūkstančio negalavimų, kuriuos pasigauna moterys, vadinamą „gimdos problema“, ir iki gyvenimo pabaigos niekada nebesijautė sveika. Sunku perteikti žodžiais, ką visa tai reiškė Onai. Ji menkai nusidėjo, tačiau bausmė viršijo visas normas, ir nei ji, nei kas nors kitas negalėjo to suprasti. „Gimdos problema“ Onai nereiškė specialisto diagnozės ir gydymo procedūros, o galbūt vienos ar dviejų operacijų. Tai reiškė galvos ir nugaros skausmus, depresiją ir širdies negalavimus bei neuralgiją, kai reikėdavo eiti į darbą per lietu.]

Ši ilga teksto atkarpa išverčiama trumpai ir abstrakčiai: *bet įgavo nesveikumą, kuris jos neapleido per visą jos gyvenimą* 105.

Gana dažnai tarp praleistų teksto atkarpų pasitaiko ironija persunktų naratoriaus išpūdžių, kurie originale dar labiau išryškina romano veikėjų kovos su valdymo sistema, įstatymais beprasmiškumą, išreiškia naratoriaus pažiūras ir simpatijas vargstantiems. Pavyzdžiui, aprašydamas kiaulių kelionę per skerdyklas, nuo gardo iki mėsos produktų, autorius ironiškai lygina jas su kapitalistų išnaudojamais darbininkais:

It was so businesslike that one watched it fascinated. It was pork-making by machinery, pork-making by applied mathematics. And yet somehow the most matter-of-fact person could not help thinking of the hogs; they were so innocent, they came so very trustingly; and they were so very human in their protests – and so perfectly within their rights! They had done nothing to deserve it; and it was adding insult to injury, as the thing was done here, swinging them up in this cold-blooded, impersonal way, without a pretence at apology, without the homage of a tear. Now and then a visitor wept, to be sure; but this slaughtering-machine ran on, visitors or no visitors. It was like some horrible crime committed in a dungeon, all seen and unheeded, buried out of sight and of memory. [...] Was it permitted to believe that there was nowhere upon the earth, or above the earth,

a heaven for hogs, where they requited for all this suffering? Each one of these hogs was separate creature. [...] And now was one to believe that there was nowhere a god of hogs, to whom this hog-personality was precious, to whom this these hog-squeals and agonies had a meaning? 36–37.

[Tai buvo taip dalykiška, kad kiekvienas žiūrėjo kaip užburtas. Kiaulieną ruošė mechanizuotai, pagal taikomąją matematiką. Ir kažkaip net abejingiausias žmogus negalėjo negalvoti apie kiaules; jos buvo tokios nekalto, jos ateidavo taip pasitikėdamos ir jos buvo tokios žmogiškos, kai protestuodavo – šitai buvo taip pateisinama! Jos niekuo to nenusipelnė, viskas, kas čia vyko, ne tik žeidė, bet ir įžeidė – šaltakraujiškai, abejingai jas pakabindavo, be jokio atsiprašymo, be pagarbios ašaros. Retkarčiais lankytojas, be abejonės, apsverkdavo, bet skerdynių mechanizmas sukosi, žiūrovai ne žiūrovai. Tai prilygo įvykdytam požeminiame kalėjime nusikaltimui, kurį mato, bet jo nepaiso, kurį ištrina iš atminties ir akiračio. [...] Ar galima buvo tikėti, kad nei ant žemės, nei virš jos nebuvo kiaulių rojaus, kur joms būtų atlyginta už visas kančias? Kiekviena iš šių kiaulių buvo individualus kūrinys. [...] O dabar ar kas tikėjo, kad nebuvo kiaulių dievo, kuriam kiaulės individualybė būtų brangi, kuriam šie kiaulių kvykimai ir agonijos turėtų prasmę?]

Visa ši pastraipa lietuviškame variante praleista, todėl toliau autoriaus tęsiamas aprašymas netekęs dilgios pašaipos skamba neutraliai. Pagrindinis naratyvas tarsi nenukentėjo, tačiau vertimas, kaip matyti iš pavyzdžių, pragmatiniu požiūriu labai neadekvatus, informacija perteikiama neutraliai, neverčiami objektų aprašymai, dingsta naratoriaus vertinimas, nuomonė, pastabumas. Tai viena iš esminių alegorinių kūrinio scenų, vaizduojančių kapitalistų išnaudojamą ir numarinamą darbininką, tad Daukšiui kaip socialistui turėjo būti svarbi. Dažnai susidurdamas su naratoriaus ironija, tikriausiai pastebėjo ją ir čia, bet jos nevertino ir ją praleido.

6. VERTIMO KALBA. Kadangi 1908 metais Lietuvoje pasirodė du to paties kūrinio vertimai, suprantama, jog vertėjai ir leidėjai nebuvo tuo patenkinti. Niujorke, Bruklina, leidžiamame laikraštyje *Vienybėje Lietuvių* Kratikas (Juozas Otas Širvydas) dėkoja Raistu ir dėkoja vertėjui:

Vertimas lengvas, spauda aiški. Viskas verčia ištarti išleidėjui tos knygos – ačiū²⁶.

Tuo tarpu *Vilniaus žiniose* tas pats vertimas pasitinkamas nesvetingai ir sulaukia aštrios, netgi kandžios kritikos:

„Raistas“ yra vienu iš tų leidimų, kokiais vis dar nesidrovi apdovanoti mus Amerika. Kalba neprieinama, neaiški, sakiniai ir žodžiai nesuprantami, net juokingi [...]. Jau laikas, kad Amerika neišdrįstų leisti pasaulin tokių knygų, kokioms vis nesidrovi užpilti mūsų literatūrą. Amerikos išleidėjai turi pasirūpinti kalbos tyrumu leidžiamų knygų, tada nereiks vartoti tokių grynai „biznieriškų“ apskelbimų, kokiais norima išplatinti „Raistas“ [...] vertimas turi būti geras, prieinamas²⁷.

²⁶ Kratikas (Juozas Otas Širvydas), „Kritika ir bibliografija“, *Vienybė Lietuvių*. Visuome-

nės, literatūros ir politikos laikraštis 12, 1908 03 18, 4.

Nereikia stebėtis tokiu kontrastingu Daukšio *Raisto* vertinimu: draugišku jo priėmimu Amerikoje, kritišku – Lietuvoje. Čia jo buvo nelaukta, jis konkuravo su Lietuvoje išleistu juo. Be to, Lietuvoje kitą vertimą parengęs Kazys Puida tuo metu jau buvo žinomas poetas, rašytojas, išvertęs nemažai kūrinių, tad, amžininkų akimis žiūrint, kompetentingas vertėjas. Tuo tarpu Daukšys buvo žinomas visuomenininkas. Nors jis bendradarbiavo vietinėje spaudoje, bet prieš *Raistą* tėra išvertęs tik vieną grožinės literatūros kūrinių. Todėl Vervos teiginys, kad „Kaipo vertimas, ‘Pelkės’ užims beabejo pirmutinę vietą“ gali būti subjektyvus²⁸. Norint įvertinti, kurio recenzento kritika yra pagrįsta, reikia atskiros analizės.

Apie lietuviškų atitikmenų parinkimo problemas jau rašyta analizuojant referentinių reikšmių perteikimą. Vertimo kalba nėra labai sklandi, ypač juntama šaltinio sintaksės įtaka. Angliškos konstrukcijos dažnai verčiamos pažodžiui, plg.: *Some fall back and close their eyes* [kai kurie atsilošia ir užsimerkia] 10 – *Kai-kurie atsilošia į užpakalį ir užmerkia akis* 13; *Playing in a mad frenzy* [pašėlusiai grieždami] 9 – *Grieždami pašėlusiamė užsidegime* 12; *Little Sebastijonas, aged three* [trejų metų Sebastijonėlis] 17 – *Vaikutis buvo apie trijų metų senumo* 19; *the door smote him full* [durys jį partrenkė] 17 – *ir Sebastijonėlis tapo partrenktas* 19; *Tu mano širdede, the little rascal!* [mažas išdykėlis] 115 – *Tu mano širdede, tai bjaurybė!* 115. Pažodžiui išverčiamas ir frazeologizmas: *living thus from hand to mouth* [vos galą su galu sudurti] 98 – *gyvenant iš rankos į burną* 96.

Sekdamas anglų sintaksinėmis konstrukcijomis labai dažnai to paties veikėjo atliekamą pagalbinį veiksmažodį Daukšys vertė ne pusdalyviu, bet padalyviu: *fellows who have spent all their money drinking* [bendrai begerdami praleido visus savo pinigus] 23 – *vyrų, praleidę savo pinigų girtuokliaujant* 24; *where freight-cars were waiting to be filled* [kur vagonai stovėjo laukdami, kad juos pakrautų] 39 – *kur stovi visa eilė tuščių vagonų, laukiant, kad tik juos prikrautų* 38; *till it was a mere lump of flesh against which man pressed the knife to hold it* [kol pasidarydavo mėsos gumulas, prie kurio vyrai prispausdavo peilį, norėdami jį išlaikyti] 96 – *pasidaro tik gabalas dykos mėsos, prie kurios jie prispaudžia peilį laikant* 94.

Kitas pažodinio vertimo pavyzdys – prielinksninės konstrukcijos. Galbūt gerai nežinodamas, o gal tiesiog ilgai nesvarstydamas, kaip geriau išversti, Daukšys „kopijavo“ nekaitomasias kalbos dalis:

a) sekdamas originalu vartojo per daug prielinksnių: *early in the morning* 15 – *Dirbančių nuo anksti iš ryto* 18; *not have a thing for their men to do till late in the morning* 86 – *neturėdavo ką veikti iki kada po pietų* 83;

b) versdamas prieveiksnius prirašė prielinksnių, dalelyčių: *Three days later* [po trijų dienų] 116 – *Į tris dienas vėliau vėl užėjo* 116, *not even the name of the*

27 Verva, „Pelkės – Raistas“, *Vilniaus žinios*, Pirmasis lietuvių dienraštis 91, 1908 04 26 (05 09), 4.

28 Abu vertėjai kurį laiką redaktoriavo miniuose laikraščiuose, tad neatmestina galimybė, kad Širvydas ir Verva (nepavyko

nustatyti, kas slepiasi po šiuo slapyvardžiu. *Lietuviškųjų slapyvardžių sąvade*, sudarytame ir parengtame Jono Mačiulio, toks slapyvardis neužfiksuotas), parašę atsiliepiamus, buvo vertėjų bendradarbiai, kolegoms, o Verva – galbūt ir pats Puida.

orator [net kalbėtojo vardo] 294 – net nežinojo *nė* kalbėtojo vardo 316, *touching the very sky* [siekiančių net padanges] 27 – *siekiančių net į padanges* 27. Dėl to kalba tapo neaiški ir nesklandi.

Versdamas savybinį kilmininką Daukšys kartais taip pat išlaikė anglišką konstrukciją: priklausomąjunginio dalį rašė prieš savybinį genetyvą: *the steaming hot carcass of the steer* [į garuojantį, karštą gyvulio lavoną] 80 – *į vidurį garuojančio gyvulio lavono* 78, *the city inspector of sidewalks* [miesto šaligatvių prižiūrėtojas] 92 – *Miesto prižiūrėtojas šalitakių* 90, *the blue waters of Lake Michigan* [melsvi Mičigano ežero vandenys] 101 – *yra mėlsvi vandenys ežero Michigan* 98.

Pasitaikė atveju, kai Daukšys, neįsigilinęs į junginių santykius, sukeisdavo subjektus, pakeisdavo sakinio mintį: *They would have had three times that, but it [pinigai] had gone to court* [jie būtų turėję trigubai daugiau pinigų, bet tie nuplaukė į teismą] 24 – *Jiems gal apie tris kartus tiek būtų likę, bet, nuėjus* [jie, veikėjai] *į teismą, jie buvo pralošę* 25; *and that even though you thought yourself the dearest of the hundreds of friends he had* [ir netgi jeigu jūs manėte esąs vienu geriausių jo draugų iš šimtų kitų] 18 – *nors ir rodytusi, vienu iš jūsų geriausių draugų* [jis rodosi jūsų draugu] 20.

7. IŠVADOS. Vinco Daukšio versto *Raisto* analizė rodo, jog imdamasis versti jis turėjo savų intencijų – perteikti kūrinio ideologiją. Versdamas Daukšys praleido daug informacijos ir taip sumenkino estetinę romano vertę. Svarbesnis už formą vertėjui buvo turinys.

Ypač daug vaizdingų aprašymų, ironiškų naratoriaus pastabų praleista pirmajame skyriuje, kur daugiausia dėmesio skiriama lietuviškoms realijoms. Labai tikėtina, kad vertėjas stengėsi sušvelninti žiaurų lietuvių gyvenimo vaizdą romane.

Antroji romano pusė, apytiksliai nuo XVI skyriaus, verčiama stengiantis praleisti kuo mažiau informacijos. Nors šioje kūrinio pusėje mažiau meninių priemonių, tokį vertimo pobūdį tikriausiai paskatino socialistiniai paties vertėjo įsitikinimai.

Vertimo kalbos nevienodumai leidžia spręsti apie tikėtiną Daukšio taikymąsi prie kintančios bendrinės kalbos ir jo paties vertimo nuostatų modifikavimą. Išversto teksto Daukšys tikriausiai neredaguodavo, todėl galima nustatyti naujos rašybos ar terminų vartojimo ribas. Vienas ryškiausių vertėjo apsisprendimo momentų įvyko pradėjus versti IX skyrių: terminas *skerdinyčia* keičiamas *skerdykla*, atsiranda *a block* atitikmuo – *skveras*, rečiau vartojamas brūkšnelis tarp dalelių,rieveiksmių, keičiama *savaitė* rašyba. Nuo XVIII skyriaus daiktavardžių ir skaitvardžių galūnė *-is* rašoma *-ys*.

Daukšio rasti referentinių reikšmių ekvivalentai yra nevienodo laipsnio, todėl vertime atsiranda referentinių reikšmių nuotolių. Angliško teksto žodžiai, terminai kartais perrašomi į lietuvišką tekstą, bet nepaaiškinami, todėl nesuprantami Lietuvoje gyvenančiam skaitytojui.

Vertimo kalbos aiškumo pasiekta ne visur, juntama originalo sintaksės įtaka. Dažnai pažodžiui verčiamas savybinis kilmininkas, veiksmazodinės jungtys. Pailios prielinksninės konstrukcijos ap sunkina perteikiamą mintį ir jos raišką.

Literatūra ir šaltiniai:

- AMBRASAS-SASNAVA, K[AZIMIERAS], 1984: *Vertimo tyrinėjimai. Tradicija*, Vilnius: Mokslas.
- AMBROSE, ALEKSAS, 1967: *Chicagos lietuvių istorija 1869–1959*, Chicago (Ill.): Amerikos lietuvių istorijos draugija.
- BERMAN, ANTOINE, 1992: *The experience of the foreign. Culture and Translation in Romantic Germany*, transl. S. Heyvaert, Albany: State University of New York Press.
- BIRŽIŠKA, VACLOVAS, 1994: *Lithuanian Publications in the United States 1874–1910 / Amerikos lietuvių spauda 1874–1910*, JAV: Lituanistikos instituto leidykla.
- CIDZIKAITĖ, DALIA, 2006 03 04: „Suradau nišą ir ją užpildžiau“, *Amerikos lietuvius* 9. *Crosscultural Communication in Translation, History and Culture*, ed. Susan Bassnett and André Lefevere, London and New York: Pinter Publishers, 1990.
- GOTTESMAN, RONALD, 1973: *Upton Sinclair. An Annotated Checklist*, Kent, Ohio: The Kent State University Press.
- KRATIKAS (JUOZAS OTAS ŠIRVYDAS), 1908 03 18: „Kritika ir bibliografija“, *Vienybė Lietuvių. Visuomenės, literatūros ir politikos laikraštis* 12, 4.
- KUOSAITĖ, ELENA, 1958: *Užsienio literatūros kūrinių vertimai į lietuvių kalbą (1880–1905)* (mokslų kandidato disertacija, rankraštis), Vilnius.
- LALIS, ANTANAS, 1903–1905: *Lietuviškos ir angliškos kalbų žodynas 1–2*, Chicago (Ill.): Lietuva.
- LEFEVERE, ANDRÉ, 1992: „On the Construction of Different Anne Frank“, *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*, London and New York: Routledge.
- Lietuvių enciklopedija* 4, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1954.
- Lietuvių literatūros enciklopedija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
- LKŽE – *Lietuvių kalbos žodynas*, <http://www.lkz.lt>
- MICHELSONAS, STASIUS, 1961: *Lietuvių išėvija Amerikoje (1869–1961)*, South Boston, Massachusetts: Keleivis.
- PYM, ANTHONY, 1998: *Method in Translation History*, Manchester, UK: St Jerome Publishing.
- SINCLAIR, UPTON, 1906: *The Jungle*, New York: Doubleday, Page & Co.
- SINCLAIR, UPTON, 1908a: *Pelkės*, vertė Kazys Puida, Vilnius: M. Kuktos spaustuvė.
- SINCLAIR, UPTON, 1908b: *Raistas*, vertė Vincas Daukšys, išleido Jonas Naujokas, Chicago: Lietuvos spaustuvė.
- SINCLAIR, UPTON, 1912: *Raistas*, 2-a laida, Chicago: Lietuvos spaustuvė.
- SINCLAIR, UPTON, 1939: *Raistas*, Brooklyn, N. Y.: Laisvė.
- SINCLAIR, UPTON, 1948: *Džiunglės*, vertė Antanas Milukas, Kaunas: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 2006: *Upton Sinclair: The Lithuanian Jungle – Upon the Centenary of the Jungle (1905 and 1906) by Upton Sinclair*, Amsterdam, New York: Rodopi.
- Tarybų Lietuvos enciklopedija* 1, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.
- The Jungle. Upton Sinclair*, ed. Clare Virginia Eby (A Norton Critical edition), New York, London: W. W. Norton & Company, 2003.

VERVA, 1908 04 26 (05 09): „Pelkės – Raistas“, *Vilniaus žinios. Pirmasis lietuvių dienraštis* 91, 4.

ZINKEVIČIUS, ZIGMAS, 1966: *Lietuvių dialektologija*, Vilnius: Mintis.

Daiva Litvinskaitė

RECASTED TRANSLATION OF *THE JUNGLE* (1906) BY VINCAS DAUKŠYS

Summary

Vincas Daukšys' *Raistas* (1908) is one of the first translations of Upton Sinclair's *The Jungle* (1906) into Lithuanian. The analysis of the translation shows that Daukšys omitted quite a large amount of the original text. The number of omissions in *Raistas* is erratic: in the first part of the translation (I–XVI chapters) Daukšys skips most of the original text; in the second part (starting with chapters XVI–XVII) there are fewer omissions. The last four chapters (XXVIII–XXXI), which are devoted heavily to socialist ideas, were translated carefully following the original source. One might presume that these omissions could be related to the ideological beliefs of the translator himself.

In the first chapter where Sinclair pays most attention to Lithuanian realia, the translator skips the major part of the literary tropes that concern the Lithuanian protagonists. By omitting the author's irony, evaluation, and comments Daukšys could distort their image. This could also be important for the publisher of the translation—Jonas Naujokas in order to make the protagonists appear nicer to Lithuanian readers and thereby to increase sales of the book.

The analysis of *Raistas* shows Daukšys' attempts to follow the changing norms of standard Lithuanian. Probably he did not reread his translation, for there are two obvious places where he changes the common usage of words and orthography. The first attempt is made after chapter IX. Here Daukšys starts to use yet another word *kambarys*; it is used interchangeably as a synonym for the previously used word *ruimas*. He begins to use the word *skerdykla* instead of *skerdinyčia*, changes the orthography of the word *savaitė*, as well as the usage of the dash. Starting with chapter XVIII the orthography of nouns and numerals ending with “-is” changes into “-ys.”

Daukšys' translation is not well adapted to the Lithuanian reader, he left too many words and terms untranslated and unexplained in the text. The language of *Raistas* is not always very smooth and clear as a result of the verbatim translation.

DAIVA LITVINSKAITĖ

University of Illinois at Chicago

Department of Slavic and Baltic languages and Literatures

UH 1628, MC/306

601 S. Morgan St.

Chicago IL 60607, U.S.A.

el. p.: ldaiva@yahoo.com

Gauta 2006 m. gegužės 8 d.